

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. National Geographic. URL: <https://www.nationalgeographic.com/> (дата звернення 15.03.2020).
2. Некрасова А. С. Виды, типы, функции газетного заголовка и его место в тексте статьи СМИ. *Актуальные проблемы филологии: материалы III Междунар. науч. конф.* Казань: Молодой ученый, 2018. С. 27–31.
3. Лазарева Э. А. Заголовок в газете. Урал: Изд-во Урал. ун-та, 1989. 96 с.
4. Юлдашева Л. Проблеми дослідження заголовків у лінгвістиці. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*. м. Хмельницький, 23–24 березня 2018 р. С. 48–52.
5. Шостак М. И. Журналист и его произведение: практическое пособие. М.: ТОО «Гендальф», 1998. 96 с.
6. Никифорова Ж. А. Проблема автономности заголовка в структуре гипертекста газетного номера. *Вестник Челябинского государственного университета*. Сер. Филология. Искусствоведение. Вып. 42 (11). Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2010. С. 7–92.

УДК 81'36

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІМЕННИКІВ СЛОВОВІРНОГО ГНІЗДА ДІЄСЛОВА *ХОДИТИ* В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Д. Р. Смешняк, О. О. Ситенко

Анотація. Дане дослідження присвячене формулюванню теоретичних положень, пов'язаних із вивченням словотвірного складу мови крізь призму зв'язків і відношень між одиницями словотвірного гнізда (далі – СГ). У даній роботі змодельовані словотвірні гнізда з вершиною *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах, похідні яких прокласифіковано за словотвірними значеннями (далі – СЗ). Основними методами дослідження є зіставно-типологічний, що передбачає виконання процедури зіставлення СГ у двох мовах, та описовий метод, за допомогою якого в роботі здійснюється синхронний аналіз структурно-семантичних параметрів віддієслівних похідних СГ.

Ключові слова: словотвірне гніздо, словотвірне значення, дієслово, іменник.

Актуальність роботи зумовлюється недостатньою вивченістю в сучасній українській та англійській мовах лексико-семантичної групи із загальним значенням руху, зокрема словотвірного гнізда з вершинними дієсловами *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах, які активно вживаються носіями обох мовних груп. **Мета** роботи полягає у з'ясуванні структурно-семантичних особливостей СГ дієслів *ходити* та *to go, to walk* у сучасних українській та англійській мовах. **Об'єктом** вивчення виступають дієслова руху *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості СГ з вершинами *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах у зіставному аспекті.

Наявність двох спільнокореневих слів, одне з яких – твірне, а інше – похідне, виведене з твірного в результаті застосування до нього відповідної словотвірної операції, тобто словотвірної пари, лежить в основі формування комплексної словотвірної одиниці, якою є словотвірне гніздо, як на синтагматичному, так і на парадигматичному рівнях. Передумовою виділення СГ виступає здатність певного кореня (твірної основи) породжувати більшу, ніж одна одиниця, кількість дериватів.

Проблеми СГ різних частин мови досліджували як на матеріалі української (І. І. Ковалик, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, М. П. Лесюк, О. В. Дияк та ін.), так і англійської мов (С. М. Єнікєєва, G. Halkiel, L. Bauer, G. Malkiel, тощо). Проте поза увагою мовознавців залишився зіставно-типологічний аспект дослідження, який, на думку дослідників, є одним із провідних напрямів.

Вивчення СГ в українській дериватології має давню стійку традицію. Започаткована вона була І. І. Коваликом (ним опрацьовано принципи укладання СГ, визначено основні

проблеми вивчення їхньої формально-семантичної структури, обґрунтовано роль кореня у структуруванні гнізда, розроблено оригінальну методику інтерпретації його семантичної структури) [1, с. 6].

Існує чимало визначень СГ. Одне із них було запроваджене засновником теорії СГ О. М. Тихоновим [2, с. 36]. Він визначає гніздо як «упорядковану відносинами похідності сукупність слів, що характеризується спільністю кореня» [2, с. 86], таким чином визнаючи спільний корінь критерієм об'єднання усіх слів у певну систему. О. О. Селіванова визначає СГ як «сукупність усіх словотвірних ланцюжків похідності однокореневих слів, вершиною якої є непохідна основа» [3, с. 565].

На думку дослідників СГ характеризується як організована єдність пов'язаних формальною і семантичною похідністю лексем, системний характер якої ґрунтується на таких магістральних ознаках, як: а) спільність кореня; б) похідність (наявність живих словотвірних зв'язків); в) наявність слова-вершини (непохідної основи).

Компоненти СГ семантично і структурно залежать один від одного. СГ є продуктивною з погляду лінгвістичного аналізу величиною мови, у межах якої в діалектичній єдності співіснують такі концептуально важливі для здійснення словотвірних досліджень лінгвосистеми одиниці, як твірна основа, словотворчий засіб (афікс), а також різні морфологічні засоби.

Похідне дієслово, як в своєму власному, тобто вербальному гнізді, так і в гніздах іменних частин мови має абсолютні пріоритети (під пріоритетами мається на увазі словотвірна активність цієї частини мови). Саме наявність дієслова – зазвичай на першій ступені – визначає обсяг і глибину іменних гнізд, ще більшої значущості дієслово має в своєму гнізді. У вербальних СГ дієслово транспортується в іменники і прикметники, демонструючи найбільш плідні реалізації в області субстантивних слів.

Словотвірні значення іменників та способи і засоби їхнього вираження. У СГ *ходити* (укр.) *tatogo*, *towalk* (англ.) міститься 318 похідних іменників (250 – укр. СГ, 68 – англ. СГ). У кожному із зіставляваних українських СГ, іменники є найчисленнішим класом похідних. У складі СГ *to go* і *to walk* реалізовано 68 дериватів-іменників (34 і 34 відповідно).

У словотвірних структурах похідних іменників СГ дієслів *ходити* (укр.), *togo*, *towalk* (англ.) реалізовано 8 СЗ, з-поміж яких 6 СЗ (75 %) репрезентовані у складі обох мов (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація словотвірних значень іменників

Словотвірне значення	Мова	Кількість	Відсоток %
Всього		318	100 %
Опредметнена дія	укр.	98	30,8 %
	англ.	32	10,1 %
Особа як виконавець певної дії, названої твірним дієсловом	укр.	34	10,7 %
	англ.	16	5 %
Місце дії, названої твірним дієсловом	укр.	22	6,9 %
	англ.	11	3,5 %
Назва особи за родом діяльності, названої твірним іменником	укр.	14	4,4 %
	англ.	6	1,9 %
Предмет (машина, знаряддя, пристрій)	укр.	64	20,1 %
	англ.	3	0,9 %
Об'єкт або результат дії	укр.	5	1,6 %
	англ.	1	0,3 %
Зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва	укр.	9	2,8 %
Назва тварини	укр.	3	0,9 %

Найбільшою групою дериватів-іменників в українській та англійській мовах є похідні із СЗ 'опредметнена дія, названа твірним дієсловом' + відіменникові складні іменники із з'єднувальним СЗ (*nomina actionis*). В українській мові це значення є

продуктивним, адже кількість дериватів складає 98, на відмінну від англійської мови, де їх 32: укр. – *входження, відхідництво, лозоходіння, прохід, хід, хода, входи́ни, ходульність* [4] та ін.; англ. – *foregoing* ‘what has just been mentioned or described’ [5] – ‘те, що тільки що згадувалося або було описано’, *going, going-over* ‘an activity such as cleaning that is done carefully and completely’ [5] – ‘ретельне очищення’, *cakewalk* ‘something that is very easy to achieve’ [5] – ‘те, що можна легко досягти’, *duckwalk* ‘a walk with the body in a squatting posture’ [5] – ‘гусяча хода’, *moonwalking* ‘an act of walking on the moon’ [5] – ‘місячний хід’ та ін.

Дещо меншою групою із СЗ є ‘особа як виконавець певної дії, названої твірним дієсловом’ (*nomina agentis*), де кількість похідних в українській мові також переважає над англійською – 34 і 16 відповідно: укр. – *ходок, швидкохід, скороход, пішохід, виходець, першопрохідник, прихожанка, прихоськота* [4] ін.; англ. – *goer, concertgoer* ‘a person attending concerts’ [5] – ‘людина, що відвідує концерти’, *partygoer* ‘a person attending parties’ [5] – ‘людина, що ходить на вечірки’, *cinemagoer* ‘a person attending cinemas’ [5] – ‘людина, що відвідує кінотеатри’, *cakewalker* ‘людина, якій легко все вдається’, *floorwalker* ‘a senior employee in a large shop who supervises assistants, directs customers, and answers queries’ [5] – ‘старший співробітник у великому магазині, який контролює помічників, керує замовниками та відповідає на запитання’, *jaywalker* ‘той, хто порушує правила пішоходів’ та ін.

Третьою за кількістю похідних є група із СЗ ‘місце дії, названої твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina loci*): укр. – *відхідок, вхід, захід, прохід, сонцезахід, східень, ходка* [4] та ін.; англ. – *boardwalk* ‘a wooden walkway across sand or marshy ground’ [5] – ‘дерев’яна доріжка через пісок або болотистий майданчик’, *catwalk* ‘a platform extending into an auditorium, along which models walk to display clothes in fashion shows; a runway’ [5] – ‘подіум’, *crosswalk* ‘a marked part of a road where pedestrians have right of way to cross’ [5] – ‘зебра для пішоходів’ та ін.

Найменш продуктивною спільною групою є іменники із СЗ ‘назва особи за родом діяльності, названої твірним іменником’ (*nomina actors*): укр. – *горосходжувач, канатоходець, обхідник, сходовнавець* [4] та ін.; англ. – *go-godancer* ‘a person who is employed to dance to popular music in an unrestrained and erotic style, especially in a club’ [5] – ‘танцівниця у клубі’, *office-goer* ‘someone who works each day in an office’ [5] – ‘працівник офісу’, *ropewalker* ‘a performer on a tightrope’ [5] – ‘канатоходець’ та ін..

Спільними СЗ для СГ дієслів (укр.) *ходить* та (англ.) *to go* є: 1) ‘предмет (машина, знаряддя, пристрій), за допомогою якого виконується дія, названа твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina instrumenti*) – 64 та 3 відповідно. Як бачимо це СЗ в англійській мові є непродуктивним. Наприклад: укр. – *атомохід, болотохід, всюдихід, сходи, теплохід, ходилиці, ходомір відхідна, стравохід* [4] та ін.; англ. – *merry-go-round* ‘a revolving machine with model horses or cars on which people ride for amusement’ [5] – ‘машина, на якій їздять люди для розваги’, *go-juice* ‘fuel for cars, aeroplanes, etc.; (also) electrical energy’ [52] – ‘паливо’, *go-kart* ‘a small racing car with a lightweight or skeleton body’ [5] – ‘невеликий гоночний автомобіль’; 2) ‘об’єкт або результат дії, названої твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina patientis*): укр. – *відхідок, відходи, дохід, доход, похід* [4]; англ. – *give-and-go* ‘in sports such as football and hockey, an occasion when a player passes the ball and then moves quickly into a position where they can receive the ball’ [5] – ‘приклад у спорті, коли гравець подає м’яч, а потім швидко переміщається в ту позицію, де він може його отримати’.

Як свідчить аналіз, до особливостей українських СГ належить реалізація іменників-дериватів із такими СЗ: 1) СЗ ‘зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва того, що названо твірним іменником’ (демінутивне СЗ/демінутивно-експресивне СЗ): *пішоходець, виходько, першопроходець, прихідько* та ін. 2) СЗ ‘назва тварини, мотивована твірним іменником’: *винохід, іноходець, тихохід*.

Зіставний аналіз словотвірних структур дериватів-іменників у СГ *ходить*, з одного боку, і у СГ *to go* і *to walk*, з іншого, дає змогу стверджувати, що спільними для порівнюваних українських та англійських СГ є 6 СЗ (75 %), а 2 СЗ (25 %) реалізовані тільки у складі української СГ. Так, специфічними для СГ *ходить* є такі СЗІ, як,

наприклад, 'зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва того, що названо твірним іменником' (демінутивне СЗ/демінутивно-експресивне СЗ) та 'назва тварини, мотивована твірним іменником'.

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати наступне: якщо особливість похідних дієслів у складі СГ *ходити* насамперед зумовлена реалізацією специфічних СЗ у межах кожного із зіставляваних СГ, то особливість дериватів-іменників ґрунтується не стільки на реалізації специфічних СЗ, скільки на різноманітності засобів вираження навіть тих СЗ, що є спільними для СГ двох мов.

Аннотация. Данное исследование посвящено формулировке теоретических положений, связанных с изучением словообразовательного состава языка сквозь призму связей и отношений между единицами словообразовательного гнезда (далее – СГ). В работе смоделированы словообразовательные гнезда с вершиной *ходити* в украинском и *to go, to walk* в английском языках, производные которых проклассифицированы в соответствии с их словообразовательными значениями (далее – СЗ). Основными методами исследования являются сравнительно-типологический, предусматривающий выполнение процедуры сопоставления СГ в двух языках, и описательный метод, с помощью которого в работе осуществлен синхронный анализ структурно-семантических параметров отглагольных производных СГ.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, словообразовательное значение, глагол, существительное.

Abstract. This study is devoted to the formulation of theoretical positions related to the study of the derivational composition of a language through the prism of connections and relations between units of a derivational nest (hereinafter – DN). In this work word-building nests are modeled with the vertex *ходити* in Ukrainian and *to go, to walk* in English, whose derivatives have been classified by derivational meanings (hereinafter – DM). The main research methods were comparative-typological, providing for the implementation of the procedure for comparing the DN in two languages, and the descriptive method with which the work carried out a simultaneous analysis of the structural-semantic parameters of the verbal DN derivatives.

Key words: derivational nest, derivational meaning, verb, noun.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грещук В. В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 3–11.
2. Тихонов А. Н. Семантические проблемы словообразовательного гнезда. Русский язык: вопросы его истории и современного состояния: Виноградовские чтения I–VIII / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. М.: Наука, 1978. С. 118–120.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад . і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Cambridge Advanced Learner's Dictionary – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1699 p.

УДК 821. 161. 2: 82-3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖИТІЙНОГО ЖАНРУ У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА (ПОВІСТЬ «МАРУСЯ»)

О. О. Студілко, Н. М. Урсані

Анотация. У статті розглядається трансформація жанру житія у творчості Г. Квітки-Основ'яненка на матеріалі повісті «Маруся». У роботі розглядається вплив агіографічної традиції на композицію твору та на образну систему твору.

Ключові слова: жанр, житіє, повість, святість, інтерпретація.

Інтерес Г. Квітки-Основ'яненка до Біблії, житійної літератури спонукав його до художнього переосмислення у творчості. Яскравим доказом цьому може слугувати повість «Маруся». Її структурі властиве введення образу оповідача, «довкола якого, власне, і